

Петро Захарченко

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри історії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4968-9844>
z0609@ukr.net

УДК 340.15(477)

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА: ПОНЯТТЄВА, ІСТОРІОГРАФІЧНА ТА КОМПАРАТИВІСТИЧНА СКЛАДОВІ ЇЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

АНОТАЦІЯ. Проаналізовано підходи істориків права до категорії “історія українського права”, пропонується її авторське визначення та періодизація в історичному вимірі. Наголошено на прикладах у відмінностях в еволюції, сутності та змісті українського права від російського. Визначено доктринальний підхід кафедри історії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, що полягає у визнанні первинності права перед інститутом держави. На думку автора, з появою держави історія права постає як історія національного законодавства в його взаємозв’язку і взаємозалежності з регулюючою діяльністю держави – її адміністративними і судовими установами, організацією та діяльністю армії, поліції, каральними і тюремними установами тощо. Історія свідчить про те, що суспільство може стабільно розвиватися у координатах замиреного середовища, а функцію інструмента замиреного середовища виконує право.

Стверджується, що вперше визначення поняття “історія українського права” здійснено не в Україні, а поза її межами. Плеяда юристів, а серед них й історики права, після поразки Української революції 1917–1921 рр. змушені були покинути Батьківщину й оселитися у сусідніх країнах Східної Європи. Підручник із такою назвою з’явився в умовах української еміграції на початку 1920-х років. Першість у цьому належить кільком дослідникам української діаспори, які, проте, не мали жодних історичних, історико-правових джерел та архівних матеріалів, адже в абсолютній більшості вони збереглися в бібліотеках та архівних фондах Радянської України. Однак і в цих умовах вчені змогли закласти підвалини для становлення відповідної галузі наукових знань.

Зазначається, що спадкоємицею збережених у діаспорі традицій можна назвати кафедру історії права та держави юридичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка, члени якої впродовж багатьох років обстоюють не лише назву навчального предмета “Історія українського права”, а й доводять його генетичний зв’язок із правом Руської держави, інших національних державних утворень пізнішого періоду. З-під пера викладачів кафедри вийшло декілька посібників

з історії українського права. Особливий наголос зроблено на творчості О. Шевченка, який став автором кількох підручників і навчальних посібників, що й досі широко використовуються у навчальному процесі юридичних факультетів України. В одному з них учений актуалізував проблему періодизації українського права, де головним критерієм визначив еволюцію джерел права. На цих позиціях стоїть і автор статті.

Ключові слова: історія українського права; періодизація; джерела права; звичай; закон; історіографія.

Історія українського права – це не тільки навчальний курс, а й одна з фундаментальних юридичних наук, що активно і масштабно розвивається у сучасних умовах утвердження Української держави. Вона успішно викладається упродовж 20 років у єдиному в Україні вищому навчальному закладі – на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – КНУ). Донині флагман історично-правової науки не зміг переконати очільників інших закладів юридичного профілю, а точніше – їхню адміністрацію, усвідомити, що за наявності “американського”, “німецького”, “польського” та права інших націй і народів, “українського” існувати не може. Заскоружлі стереотипи радянського минулого, де місця національному, українському ніколи не знаходилося, багатьом не дають можливості позбутися стереотипів традиційно радянського думання, міркування, узагальнення.

Натомість доктринальний підхід кафедри історії права та держави юридичного факультету КНУ полягає у визнанні первинності права перед інститутом держави. З появою держави історія права постає як історія національного законодавства в його взаємозв’язку і взаємозалежності з регулюючою діяльністю держави – її адміністративними і судовими установами, організацією і діяльністю армії, поліції, каральними і тюремними установами тощо. Історія свідчить: суспільство може стабільно розвиватися в координатах замиреного середовища, функцію інструмента якого виконує право.

Історична практика, яку часто ігнорують, дає можливість продемонструвати переконливі докази заснування держав у Європі та Америці на основі установчих актів, ухвалених органами, на це уповноваженими. У такий спосіб вони засвідчують первинність права навіть в умовах функціонування сучасного історичного типу держави як політико-правового інституту. На прикладах нового та новітнього періодів всесвітньої історії, які зберегли достатню кількість свідчень, що дають можливість довести справедливість сказаного вище, спробуємо обґрунтувати висловлену думку. Аби на політичній мапі світу постала така країна, як Сполучені Штати Америки, необхідно було на законодавчому рівні її проголосити.

4 липня 1776 р. Другим Континентальним конгресом північноамериканських колоній Великої Британії ухвалений документ, що називався Декларацією незалежності (англ. *United States Declaration of Independence*). Він проголошував, що 13 колоній Північної Америки стають вільними та незалежними державами, а всі політичні зв'язки між ними та Королівством Великої Британії анулюються. Конгрес не був політико-правовим органом певної країни, а складався із 65 депутатів від усіх північноамериканських колоній і взяв на себе функції започаткувати незалежність окремих держав. Отже, спочатку з'являється нормативно-правовий акт, яким проголошується (інколи урочисто) створення держави.

Ще більш промовистим фактом є близькі для кожного з нас події, пов'язані з проголошенням незалежності Української Народної Республіки (далі – УНР), 100-річчя якої ми відзначили нещодавно. На наше переконання, про що неодноразово заявляв автор цієї статті у своїх публікаціях, незалежність УНР також була проголошена установчим актом Української Центральної Ради (далі – УЦР) саме у той день, коли вона перебрала на себе функції законодавчої влади. Йдеться про Третій Універсал УЦР від 7 (20) листопада 1917 р., з якого й необхідно починати відлік незалежності української держави початку ХХ ст.

Чи, можливо, у 1991 р. із суб'єкта радянської федерації (Українська Радянська Соціалістична Республіка) виникла держава Україна, а потім проголошений акт її незалежності. Ні, все відбулося у зворотному порядку.

Отже, первинність права перед інститутом держави вважаємо фактом dokonаним. Саме це ми беремо за основу при з'ясуванні поняття “історія українського права”.

У 1913 р. так писав про поки що не впроваджену в університетський курс навчальну дисципліну відомий український історик права М. Слабченко:

Історія українського права як дисципліна поки що не існує. Література цієї галузі українознавства складається з 2–3 серйозних праць та дуже невеликого числа заміток, що друкувалися переважно в “Київській старовині”¹.

Минуло лише чотири роки і ситуація змінилася. До наукового обігу поняття “історія українського права” (до того “західноруського” чи “малоросійського права”. – П. З.) увійшло із заснуванням Київського народного університету у 1917 р., заняття в якому відбувалися у приміщенні Університету святого Володимира. У структурі правничого факультету

¹ М Слабченко та М Василенко, ‘Ще до історії устрою Гетьманщини XVII–XVIII ст.’ [1913] 116(4) Записки товариства імені Шевченка 69.

з'явилася кафедра історії українського права, де й викладався відповідний навчальний курс.

Визначення поняття “історія українського права” вперше здійснено поза межами України. Плеяда юристів, а серед них і історики права, після поразки Української революції 1917–1921 рр. змушені були покинути Батьківщину й оселитися у сусідніх країнах Східної Європи. Підручник із такою назвою з'явився в умовах української еміграції на початку 1920-х років. Першість у цьому належить відомим дослідникам української діаспори – Р. Лащенку, Л. Окиншевичу та М. Чубатому, які, маючи брак історичних, історико-правових джерел та архівних матеріалів, що зберігалися у бібліотеках та архівних фондах Радянської України, змогли закласти підвалини для становлення відповідної галузі наукових знань.

Отже, Р. Лащенко розумів історію права як *науку, яка викладає історію національного українського правового розвитку*². У зв'язку з цим дослідник цілком резонно наголошував, що історія українського права спирається на український національний ґрунт, а простір його розповсюдження має охоплювати всю українську націю, де б її творчість не виявлялася.

Значний внесок у розробку теоретико-правових понять права загалом й українського зокрема зробив український дослідник-емігрант Л. Окиншевич. Визначення поняття “українське право” можна знайти в тритомній “Енциклопедії українознавства”, що була упорядкована ще наприкінці 1940-х років. У цьому варіанті ‘українське право визначається як система правил-відносин між членами українського суспільного союзу і поведження цих членів при регулюванні своїх взаємовідносин’³. Згодом учений удосконалив названу правову дефініцію, визнавши, що українським правом є ‘сукупність обов’язкових до виконання й наслідування правил, які визначають вчинки й взаємини українського населення в українському організованому суспільстві та організаційні основи цього українського суспільства’⁴.

Відомий історик церкви і права М. Чубатий у нотатках, зроблених у період викладання в Українському університеті у Львові впродовж 1920–1923 рр., також запропонував власне визначення “історії українського права”. Щоправда, воно в друкованому вигляді з'явилося лише через два десятиліття у Мюнхені. *Історія українського права*, на переконання М. Чубатого, – ‘це наука, яка висвітлює постання і безперервний розвиток правових норм, діючих серед українського народу’⁵.

² Р. Лащенко, *Лекції по історії українського права: репр. відтвор. вид. 1923–1924 рр.* (Україна 1998) 15.

³ *Енциклопедія українознавства: загальна частина, т. 2* (Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського 1995) 630.

⁴ Л. Окиншевич, *Вступ до науки про право і державу* (Український Вільний Університет 1987) 5.

⁵ М. Чубатий, *Огляд історії українського права. Історія джерел та державного права* (1947) 4.

Незважаючи на те, що в основу аналізованого поняття дослідники і науковці діаспори закладали правовий критерій, але періодизували історію, спираючись на етапи державного чи, відповідно, бездержавного життя українського народу. Тяглість до позитивізму, закладена імперською науковою школою, важко викоринювалася із правової свідомості вчених, навіть із такими гучними прізвищами. Так, М. Чубатий поділив історію українського права на чотири періоди, де до першого відніс земську, або князівську добу, до другого – литовсько-руський період (друга половина XIV – кінець XVI ст.), до третього – козацьку добу (XVII–XVIII ст.), і, нарешті, четвертий період розпочався зі створення української держави у 1917 р.

Періодизація Р. Лашенка не має особливих відмінностей від авторського підходу М. Чубатого, хоча набула детальнішого характеру. Так, литовсько-руська доба хронологічно розширюється до середини XVII ст., охоплюючи й польський період панування на українських територіях. Включає добу Гетьманщини і московський період, що закінчується 1917 р.

Л. Окиншевич, не виходячи за межі розвитку права європейських держав, та, спираючись на тісні і тривалі зв'язки України з ними, запропонував поділити історію українського права на три окремі епохи: 1) середньовічну (X–XV ст.); 2) станової держави (XVI – середина XIX ст.); 3) модерної держави.

Спадкоємицею збережених у діаспорі традицій можна сміливо назвати кафедру історії права та держави юридичного факультету КНУ, члени якої впродовж багатьох років обстоюють не лише назву навчального предмета “Історія українського права”, а й доводять його генетичний зв'язок із правом Руської держави, інших національних державних утворень. З-під пера викладачів кафедри вийшло декілька посібників з історії українського права, безпосередню участь у підготовці яких взяли І. Безклубий, О. Вовк, І. Гриценко, Ю. Цветкова, О. Шевченко та ін. Останньому належать кілька авторських навчальних посібників, що й досі широко використовуються у навчальному процесі юридичних факультетів України. В одному з них О. Шевченко актуалізував проблему періодизації українського права, де цілком слушно головним критерієм визначив еволюцію джерел права. Наслідком застосованого підходу стало обґрунтування ним таких періодів:

1. Коли його джерелами став звичай і закон (IX–XIII ст.).
2. Коли застосовувалося звичаєве право польсько-литовського законодавства (XIV – середина XVII ст.).
3. Період розвитку і застосування загального права і національного законодавства (середина XVII – XVIII ст.).

4. Період домінування закону як джерела права (XIX – початок XX ст.).
5. Період виникнення національного законодавства (1917–1920 рр.).
6. Період виникнення і панування закону влади (1921–1991 рр.)⁶.

Пропонована стаття відповідає концептуальним засадам, напрацьованим багаторічним досвідом роботи кафедри історії права та держави КНУ і її провідним ученим О. Шевченком. Він неодноразово наголошував на тісному антропологічному зв'язку права з рівнем культури народу, його психологічним складом мислення, морально-етичними нормами, релігійністю тощо.

Про глибоку прив'язаність українського права до національного духу народу чи нації свідчать слова, що належать Ш.-Л. Монтеск'є: 'Законои мають відповідати властивостям народу для якого вони створені, надзвичайно рідко закони одного народу можуть згодитися для іншого народу'⁷. Саме тому й пропонується поглянути на історію українського права як на історію правотворення та правозастосування не лише, власне, джерел і норм, створених правовою думкою українського народу, а й на імплементацію правових традицій та законотворчого досвіду правових систем і культури тих народів та держав, до складу яких потрапили українські етнічні території. Цей процес не був одностороннім, адже й українські правові норми (здебільшого звичаєві) нерідко використовувалися правовими системами держав, у складі яких перебували українські території. Щоправда, якщо одні зберігали їх, то інші – унеможливлювали їхнє застосування. Синтезуючи власний правовий досвід із впливом правових культур сусідніх народів, говоримо про неперервність в еволюції, про структурно-функціональну упорядкованість його галузей та інститутів, про зміст принципів та ідей, які знаходять вираження в українській правовій традиції.

З приводу необхідності включення у курс "Історії українського права" проблем правового розвитку держав, до складу яких входили етнічні українські території, неодноразово висловлювався М. Чубатий. Понад 80 років тому учений зазначав:

Досліди над тим чужим правом <...> інтересують нас лиш оскільки, оскільки мусимо ілюструвати як це чуже право спричинилося до зникнення місцевого або, навпаки, оскільки місцеве українське право впливало на це чуже, захоже й витворювало тут нові інституції⁸.

⁶ О Шевченко (ред), *Історія українського права: навчальний посібник: матеріали до курсу лекцій з історії української державності* (Олан 2001) 5.

⁷ Ш Монтеск'є, *О духе законів* <https://www.civisbook.ru/files/File/Monteskye_O%20dukhe.pdf> (дата звернення: 02.12.2019).

⁸ М Мірошниченко, *Історія українського права. Джерела, ч 1* (Київський університет імені Тараса Шевченка 2015) <<https://lektsii.org/11-70974.html>> (дата звернення: 17.09.2019).

Тож кафедрою історії права та держави юридичного факультету КНУ і мною також взято за основу визначення поняття “українське право”, запропоноване М. Мірошніченко. Авторка розглядає його у співвідношенні із загальним поняттям права в історичному вимірі як

адекватне інтересам українського народу (нації) формоутворення, яке є способом існування і вираження змісту соціально-економічних, політичних зв'язків і взаємодій, підпорядкованих моральним вимогам, силі звичаю, традицій та юридичним правилам існуючої соціокультурної реальності, духовним виміром якої є українська етнічна ідентичність⁹.

Через те, що основним ядром українського права є звичаєве право, яке пронизало його минувшину від потестарного (додержавного) суспільства до сьогодення, постає потреба в обґрунтуванні періодизації історії українського права. Беручи до уваги переважно дискретні умови існування української державності, взявши за критерій розвиток таких джерел права, як звичаєве право і закон, цілком доцільно виокремити три періоди в історії українського права:

1. *Домінування в українському правовому просторі норм звичаєвого права*, нижньою межею якого слід вважати архаїчне право додержавного періоду, а верхньою – ухвалення Першого Литовського статуту 1529 р., поява якого символізувала початок витіснення звичаєвих норм законом.

2. *Конкуренція між звичаєвим правом і законом*, що тривала з перемінним успіхом, починаючи з 1529 р. і до кінця XVIII ст., коли, зрештою, закон стає основним джерелом права як в українських лівобережних, так і правобережних губерніях, що опинилися у складі Росії. В Австрії, до складу якої входила Східна Галичина з українським населенням, звичаєве право перестало існувати після ухвалення Австрійського цивільного кодексу 1811 р., в якому про такий самобутній вид джерел права вже жодним чином не згадувалося.

3. *Домінування закону в системі українського права*, починаючи з кінця XVIII ст. (ліквідації Української гетьманської держави (Війська Запорозького)) і до сьогодення.

В останні роки, особливо після анексії Криму, російську історико-правову науку та шпальти часописів і монографій заповнила проблема належності правової та державної спадщини Русі. Сучасна російська історіографія наполегливо, але бездоказово, пов'язує її з долею Московського царства та Російської імперії, які, мовляв, і стали правонаступниками руських політико-правових традицій. За ідеологіч-

⁹ В Сергеевич, *Русские юридические древности*, т 2 (Тип Н А Лебедева 1890).

ним нашаруванням та пануючим у сучасній Росії великодержавним мисленням нікого не цікавить звернення до результатів багаторічних досліджень відомих учених, виявлених ними фактів, що містяться у наративних і правових джерелах, які не підтверджують висловлену гіпотезу. У зв'язку з цим наведемо витяги із декількох праць відомих ще у Російській імперії дослідників, які безпосередньо вказують на відсутність спадкоємності права між Московією і Руссю, центром якої було місто Київ. Про це заявляв відомий дослідник права царської Росії В. Сергеевич: 'У юридичному побуті Московської держави можна знайти сліди глибокої старовини (звичаїв. – П. 3.), але у цілому московські порядки відкидають старовину'¹⁰. У тому ж напрямі висловився ще один патріарх тієї ж епохи П. Мрочек-Дроздовський, наголосивши, що 'уся історія Московської держави характеризується поступовим придушенням тих політичних і суспільних засад, якими жила Руська держава та під впливом яких створювалася і розвивалася "Руська правда"'¹¹.

Якщо припустити, що Московське царство успадкувало політико-правову традицію Руської держави, то чому в її суспільному житті та правовому побуті не відклалися і не збереглися державно-правові явища, що відклалися в українській правовій та політичній системі, а саме:

1. Віче та вічевий суд як форма народовладдя після розпаду Руської держави ніде не трапляється на просторах Московського царства, окрім Новгороду. В Україні обидва явища трансформувалися у форму копних зборів та копних судів, відповідно, згодом – у збори козацьких рад. Висловлене підтверджується словами професора Альбертського університету (Канада) І. Лисяка-Рудницького:

Державність Києва носила на собі виразну печать духа свободи, на що склалися наступні чинники: <...> пошанування прав і гідності індивідумів; обмеження монархічної влади князя боярською радою і народним віче; самоуправне життя міських громад; територіальна децентралізація на квазіфедеративний кшталт <...> І цей свободолюбний, європейський по своїй суті дух притаманний і українським державним організаціям пізніших епох <...>¹².

На противагу демократичній традиції русинів, Московія проголосила й утвердила ідею своєї єдності на принципі одноосібної монархічної влади, а її самодержавний статус став характеризуватися висловом "Москва – третій Рим". У ньому обґрунтовувалася ідея особливого релігійно-

¹⁰ Сергеевич (н 8) 6.

¹¹ П Мрочек-Дроздовский, 'Главнейшие памятники русского права эпохи местных законов' (1884) 5-6 Юридический вестник 77.

¹² І Лисяк-Рудницький, *Історичні есе, т 1* (пер з англ, Основи 1994) 8.

політичного значення Москви як єдиної спадкоємиці державно-церковних традицій Візантійської імперії.

2. Поширеною формою власності на землю в Україні була займанщина, витоки якої сягають доби Руської держави. Під нею розуміють звичаєний спосіб одержання земельної власності на праві першості зайняття вільних земель. У Московському царстві та Російській імперії цей інститут звичаєвого права не був відомий. Лише “Законом про займанщину” від 17 травня 1899 р. самодержавство визнало право земельної власності за жителями українських губерній, що володіли ділянками на праві займанщини.

3. Звичаєве право стало маркером українського права. Завдяки ньому зберігалася національна ідентичність в умовах нашої бездержавності, а в умовах державницького статусу України воно широко розповсюджувалося українськими просторами. За твердженням М. Владимирського-Буданова, у Московському царстві звичаєве право важко приживається, а у XVII ст., в умовах посилення самодержавної влади царя, воно взагалі зникає з історичної арени.

У Східній Галичині та Буковині, що входили до складу Австрійської імперії, про звичаєве право як чинне джерело права востаннє згадується у Галицькому цивільному кодексі 1797 р. У подальшому ні законодавство Австрії, ні законодавство Австро-Угорщини про звичаєве право не згадувало.

4. Магдебурзьке право на терени Русі потрапляє у період її розпаду, проте не поширюється на територію Московського царства. За період Середньовіччя і в нову епоху близько 1 000 міст і містечок отримують право на самоврядування на основі магдебургії. Міста, що нині входять до складу Російської Федерації і користувалися привілеями магдебурзького права, є почасти українськими етнічними територіями, які перебували під юрисдикцією Української гетьманської держави (Війська Запорозького) (наприклад, місто Погар – повітовий центр Війська Запорозького, що з 1797 р. входив до складу Глухівського повіту Малоросійської губернії. Нині – селище міського типу Брянської області Російської Федерації).

5. Право володіння земельними посіlostями відоме з доби Руської держави, а право приватної власності на землю розвинулося в українському праві у період їхнього перебування у складі Великого князівства Литовського та Польського королівства. У Московському царстві право приватної власності на землю не фіксується до проведення трьох поділів Польщі наприкінці XVIII ст., коли до складу Російської імперії потрапила Правобережна Україна з пануючою тут приватною формою землево-

лодіння. Щоправда, 90 % земельної власності перебувало в руках польської шляхти.

6. Інститут сервітуту як юридичне поняття рецепіюється у системі права Великого князівства Литовського у другій половині XVI ст. із західноєвропейської правової традиції. Росія дізнається про нього лише в умовах проведення реформи 1861 р., коли постає проблема землеустрою українських селян у процесі ліквідації кріпосного права, проте так і не знаходить можливості її вирішення, позбавивши українських селян цього права, з одного боку, і не компенсувавши їм витрати за його ліквідацію – з другого.

7. Публічно-правова форма договірних відносин, що започаткували себе в договорах між князем і народом, які уклалися у Руській державі, пізніше Уставні грамоти, що були угодою між князем і землями у Великому князівстві Литовському, Договір П. Орлика з Військом Запорозьким 1710 р. – це ланки одного ланцюга, що свідчить про спадкоємність українського права.

Крім того, документи XVIII ст. рясніють повідомленнями про те, що в Україні громада сама обирала священика, де кандидатом міг бути будь-який достойник із числа місцевих жителів, а після його обрання – уклала договір, за яким на нього поклалися відповідні церковні функції.

Історія Московського царства, Російської імперії, Речі Посполитої та Австро-Угорщини не знає випадків укладення договорів між суб'єктами правовідносин подібного правового статусу.

8. Відповідно до “Зводу законів Західних губерній” 1837 р. в українських губерніях існував той самий порядок спадкування як і в Руській державі. Після смерті батька його майно спадкували сини, у разі їхньої відсутності за правом черговості – онуки та правнуки. Дочки майно батька не спадкували. Вони мали лише право на посаг, який могли отримати від братів.

На відміну від українських, у внутрішньо-російських губерніях батьківське майно за законом спадкували як сини, так і дочки, щоправда, у різних долях.

9. На відміну від Московського царства, у другій половині XVII ст. в Україні продовжували застосовувати такий вид доказу, як випробування водою, що генетично успадкований із правової системи Руської держави. При цьому підозрювану особу рятували від утоплення, проявляючи у такий спосіб милосердя до неї. У Московії у цей час використовувалися докази, що добувалися під дією жорстоких тортур (наприклад, прив'язування до вертела, під яким палало полум'я).

10. В українській національній правовій традиції збереглося достатньо ліберальне правило, успадковане з язичницьких (дохристиянських)

часів, за яким шлюб міг бути не лише вінчаним. У цьому разі розлучення відбувалося за взаємною згодою чоловіка і дружини без участі церковного суду. Вказані звичаєві норми діяли впродовж багатьох століть і востаннє фіксуються історичними джерелами в Українській гетьманській державі (Війську Запорозькому) наприкінці XVIII ст.

У Московському царстві та Російській імперії жорсткі канони церковного права жодної альтернативи в порядку розлучення чоловіка із дружиною не допускали.

Висновки. Отже, судячи з наведених прикладів, є всі підстави стверджувати, що саме українська система права стала спадкоємицею правової спадщини Руської держави.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Chubatyi M, *Ohliad istorii ukrainskoho prava. Istoriia dzherel ta derzhavnoho prava* [Review of the History of Ukrainian Law. History of Sources and State Law] (1947) (in Ukrainian).
2. Lashchenko R, *Lektsii po istorii ukrainskoho prava: repr. vidtvor. vyd. 1923–1924 rr.* [Lectures on the History of Ukrainian Law: Reproduced Restored Edition of 1923–1924] (Ukraine 1998) (in Ukrainian).
3. Miroshnychenko M, *Istoriia ukrainskoho prava. Dzherela* [History of Ukrainian Law. Sources], *ch 1* (Kyivskyi universytet imeni Tarasa Shevchenka 2015) <<https://lektsii.org/11-70974.html>> (accessed: 17.09.2019) (in Ukrainian).
4. Okynshevych L, *Vstup do nauky pro pravo i derzhavu* [Introduction to the Science of Law and State] (Ukrainskyi Vilnyi Universytet 1987) (in Ukrainian).
5. Sergeevich V, *Russkie juridicheskie drevnosti* [Rus' Legal Antiquities], *t 2* (Tip N A Lebedeva 1890) (in Russian).

Edited and translated books

6. *Entsyklopediia ukrainoznavstva: zahalna chastyna* [Encyclopedia of Ukrainian Studies: General Part], *t 2* (Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva imeni M S Hrushevskoho 1995) (in Ukrainian).
7. Lysiak-Rudnytskyi I, *Istorychni ese* [Historical Essays], *t 1* (per z anhl, Osnovy 1994) (in Ukrainian).
8. Monteski'e Sh, *O duhe zakonov* [On the Spirit of Laws] <https://www.civisbook.ru/files/File/Monteskye_O%20duke.pdf> (accessed: 02.12.2019) (in Russian).
9. Shevchenko O (red), *Istoriia ukrainskoho prava: navchalnyi posibnyk: materialy do kursu lektsii z istorii ukrainskoi derzhavnosti* [History of Ukrainian Law: Study Guide: Materials for the Course of Lectures on the History of Ukrainian Statehood] (Olan 2001) (in Ukrainian).

Journal articles

10. Mrochek-Drozdovskij P, 'Glavnejshie pamjatniki russkogo prava jepohi mestnyh zakonov' ['Milestone Monuments of Rus' Law of the Era of Local Laws'] (1884) 5-6 *Juridicheskij vestnik* 77 (in Russian).

11. Slabchenko M ta Vasylenko M, 'Shche do istorii ustroiu Hetmanshchyny XVII–XVIII st.' ['Even Before the History of Establishment of the Hetmanate in the XVII–XVIII Centuries'] [1913] 116(4) Zapysky tovarystva imeni Shevchenka 69 (in Ukrainian).

Petro Zakharchenko

HISTORY OF UKRAINIAN LAW:
CONCEPTUAL, HISTORIOGRAPHIC
AND COMPARATIVE CONSTITUENTS OF ITS IDENTIFICATION

ABSTRACT. The author analyzes the approaches which historians of law apply to the category “history of Ukrainian law”, and proposes own definition of this category and its division into periods in the historical perspective. Examples are given to highlight the differences of Ukrainian law from Russian law in terms of evolution, essence and content. The article notes the doctrinal approach used by the Department of History of Law and State of the Law Faculty of Taras Shevchenko National University of Kyiv which recognizes the primacy of law before the State as an institution. In our opinion, with the emergence of the State, the history of law appears as the history of national legislation in its relationship to and interdependence with regulatory activities of the State – its administrative and judicial institutions, organization and operation of the army, the police, penal and prison institutions, and etc. History shows that society can sustainably develop in the coordinates of a reconciled environment, with law performing the function of an instrument of such reconciled environment.

It is argued that the first definition of the concept “history of Ukrainian law” was given not in Ukraine – outside its borders. After the defeat of the Ukrainian revolution of 1917–1921, the pleiad of lawyers, including historians of law, were forced to leave the Homeland and settle in the neighboring countries of Eastern Europe. The textbook under the same title appeared in the Ukrainian emigration environment in the early 1920s. In this regard, the first ones were several researchers of the Ukrainian Diaspora, who, however, did not have any sources relating to history and history of law, as well as no archival materials, because in the absolute majority they were preserved in libraries and archival funds of Soviet Ukraine. However, even under such conditions, the scholars were able to lay the foundations upon which a respective branch of scientific knowledge further evolved.

It is noted that the Department of History of Law and State of the Law Faculty of Taras Shevchenko National University of Kyiv may be regarded as the successor of the traditions retained by the Diaspora; for many years, its members defend not only the name of the study course “History of Ukrainian Law”, but also prove its genetic relationship with the law of the Rus’ State and other national state entities of a later period. Several study guides on the history of Ukrainian law were written by the Department’s teachers. The article particularly emphasizes the work by O. Shevchenko, who is the author of several textbooks and study guides which are still widely used in the educational process of law faculties of Ukraine. In one of them, the scientist actualized the issue of Ukrainian law periodization, with the main criterion determined as evolution of sources of law. The author of the article maintains the same stance.

KEYWORDS: history of Ukrainian law; periodization; sources of law; custom; law; historiography.